

פרשת וארא "ושמי ה' לא נודעתי להם" נס נסתר 2

עיין רש"י, א"ע ורמב"ן ו, ב-ג.

1. כל המפרשים התקשו באותם שני קשיים, קושי לשוני וקושי עניני. מה קשה להם? לגבי הקושי העניני עיין בראשית טו, ז; כח, יג.

2. איך א"ע מתרץ את הקושי הלשוני? האם רש"י פירש בצורה שונה? אמנם, בדרך כלל, רש"י ממעיט להשתמש בדרך פרשנות זו, "מושכת את עצמה ואחרת עמה", אבל אין זה נכון לומר שלעולם לא ישתמש בכלל זה. (עיין באריכות עיונים חדשים לספר שמות, פרופ' נחמה ליבוויץ, עמודים 99-101, הערה 3).

3. דיון נרחב על כל הסוגיה הפרשנית הזו תוכל למצוא במבוא לספר שמות בפירוש דעת מקרא לספר שמות, עמודים 22-26.

4. עיקר ענינו כאן הוא לא הסוגיה הפרשנית החשובה, אלא דברי הרמב"ן שמסביר את ההבדל בין זמן האבות לזמנו של משה רבנו. עיין דבריו בא"ד "וענין הכתוב" וכו'.

5. סוגית נס נסתר הוא אחד מאבני היסוד של מחשבת הרמב"ן, והוא חוזר על ענין זה כמה פעמים בפירושו לתורה. במימד אחד של ענין נס נסתר כבר טפלנו לעיל בפרשת ויגש, ועוד עתידים אנו לשוב ולדון בו בשבועות הקרובים. כדאי לעיין לקמן פרשת בחוקותי (כו, יא, ד"ה ונתתי). ועיין הערת הרב שעוועל, ד"ה רק במעשה הנס.

6. מה היה הצורך שה' יגלה למשה את העובדה שנבואתו עומדת במעמד יותר גבוה מאשר נבואת האבות? עיין שמות רבה ו, ד (קטע ממנו מובא בסוף דברי הרמב"ן, וכן ברש"י פסוק ט, אמנם מומלץ לעיין בכל הלשון במקור, וכן הוא בסנהדרין קיא ע"א). עיין דברי הרמב"ן בסוף פסוק זה. השוה לדברי רש"י בפסוק ב, ד"ה וידבר.

7. בסך הכל מי עמד במדרגה יותר גבוהה, האבות או משה רבנו? האם יש משמעות שמשה הוא לא אחד מארבעת נושאי המרכבה (שהם האבות ודוד המלך)?

8. השוה דברי הרמב"ן לפירושו של רבי יהודה הלוי לפסוק זה (ספר הכוזרי, מאמר ב, סוף אות ב, עמוד נ במהדורת אבן שמואל). האם פירושו שונה מפירוש הרמב"ן?

9. וכן השוה לדברי א"ע, בא"ד "ועתה אגלה לך קצת סוד" וכו'.

שמות פרק ו ב-ג

ב וידבר אלהים אל-משה ויאמר אליו אני יהוה:
ג וארא אל-אברהם אל-יצחק ואל-יעקב באל שדי ושמי יהוה לא נודעתי להם:

רש"י שמות פרק ו פסוק ב-ג

פסוק ב

וידבר אלהים אל משה. דבר אתו משפט על שהקשה לדבר ולומר למה הרעותה לעם הזה:
ויאמר אליו אני ה'. נאמן לשלם שכר טוב למתהלכים לפני. ולא לחנם שלחתיך כי אם לקיים דברי שדברתי לאבות הראשונים.
ובלשון הזה מצינו שהוא נדרש בכמה מקומות אני ה' נאמן ליפרע. כשהוא אומר אצל עונש כגון וחללת את שם אלהיך אני ה'
וכשהוא אומר אצל קיום מצות כגון ושמרתם מצותי ועשיתם אותם אני ה' נאמן ליתן שכר:

פסוק ג וארא. אל האבות:

באל שדי. הבטחתיים הבטחות ובכולן אמרתי להם אני אל שדי:
ושמי ה' לא נודעתי להם. לא הודעתי אין כתיב כאן אלא לא נודעתי לא נכרתי להם במדת אמיתית שלי שעליה נקרא שמי ה'
נאמן לאמת דברי שהרי הבטחתיים ולא קיימתי:

אבן עזרא שמות פרק ו פסוק ב-ג

פסוק ב

וידבר הכתוב אמר ויאמן העם ולא כל העם והכל מודים באלהים אפילו פרעה כאשר אפרש עוד. על כן אמר ויאמר אליו אני ה'.
לכן אמור לבני ישראל אני ה'. וידעתם כי אני יי' אלהיכם המוציא אתכם:

פסוק ג

וארא. נבואת האבות היתה במראות הלילה על כן מלת וארא. מלת שדי קשה בפירושו. והגאון אמר כי הש"ן נוסף כש"ן שאתה
מדבר עמי. והטעם שאמר לעולם די. ולא אדע טעם לפירוש זה כי איך יקרא שם אשר די. רק להיותו תאר כמו טוב וסלח. על
לבי דוי. והנגיד רב שמואל פירוש בו בלשון ערבי אלקהאר. ופירושו מנצח ותקיף. והי"ד תחת אות הכפל. כיר"ד דליו שוקים
מפסח. ואל"ף אשר בואו נהרים. וכמוהו כקול שדי. והיה שדי בצריך ויפה פירש. ומלת נודעתי מבנין נפעל. ואינו כמו הודעתי
כדברי מנחם. ורבי מרינוס אמר כי ושמי יי' שבועה כי בלשון ערבי יש ו"ו לשבועה. וטעם לא נודעתי להם כמו שנודעתי לך.
וכו"ו הזה לא מצאנו בלשון הקדש. וככה דקדוקו יש מלות מושכות עצמן ואחרות עמם גם כן אותיות. כמ"ם מאל אביך ויעזרך
ואת שדי. שהוא ומאת שדי. וככה ב"ת באל שדי כאילו כתוב ובשמי יי' לא נודעתי להם. אמר רב סעדיה הגאון כי תחסר
באחרונה מלת לבדו. כאילו אמר ובשמי יי' לבדו לא נודעתי להם רק פעם באל שדי ופעם בשם יי'. וכמוהו לפי דעתי לא יעקב
לבדו יאמר עוד שמך כי אם ישראל משתתף עמו ואין צורך לתקון הזה כי ידענו כי אל שדי הוא הש"י הנכבד ואין ביניהם הפרש.
רק ששם שדי הוא תואר והשם הנכבד פעם שם עצם ופעם שם תואר כאשר פירשתי. והנה מצאנו כתוב באברהם אני יי' אשר
הוצאתיך מאור כשדים. וביעקב אני יי' אלהי אברהם אביך. ורבי ישועה אמר כי אברהם ויעקב לא ידעו זה השם רק משה כתב
ככה. ולא דבר ר' ישועה נכונה. כי איך יכתוב משה שם לא הזכירו השם. ואין ספק כי האבות ידעו זה השם שהוא שם העצם. רק
זה השם הוא התאר לא ידעו. ועתה אגלה לך קצת סוד אל שדי. ידענו כי השם ברא ג' עולמות שהזכרתי. והעולם השפל יקבל
כח מעולם התיכון. כל אחד מהפריטים כפי מערכת העליונה. ובעבור כי נשמת האדם גבוה מן העולם האמצעי. אם היתה הנפש
חכמה והכירה מעשה השם בלא אמצעי. ועל ידי אמצעי. והניחה תאות העולם השפל והתבודדה לדבקה בשם הנכבד. אם
יש במערכת הכבדים בעת ההריון רעה שתבא עליו ביום ידוע. השם שדבק בו יסבב סבות להצילו מרעתו. וככה אם יש במערכת
שיהיה עקר. השם יתקן לו כח תולדתו ויוליד. על כן אמרו חז"ל שהשם אמר לאברהם צא מאצטגנינות שלך. וקרוב מזה הטעם
אין מזל לישראל. ועוד אבאר זה בפרשה כי תשא. על כן אמר השם לאברהם קודם וארבה את זרעך אני אל שדי שפירושו מנצח
המערכות העליונות. לא שהמערכת תשחת רק שידע הדבק בשמו שמתחדש לו טוב שלא יהיה במערכתו על כן אמר יעקב
המלאך הגואל אותי מכל רע. שהיה נכון לבא עלי. וזה הוא סוד כל התורה כאשר אפרש עוד. והנה האבות לא הגיעה מעלתם
לדבקה בשם כמשה אשר ידעו השם פנים בפנים ע"כ היה יכול משה לשנות תולדות עולם השפל ולחדש אותות ומופתים שלא
יכלו האבות לחדשם. והנה משה אמר שני דברים האחד למה זה שלחתיני. והשני והצל לא הצלת את עמך. והשיב על האחרון
עתה תראה אשר אעשה לפרעה. ועל הראשון ויאמר אליו אני יי'. והטעם כי על ידי האבות נודע שמי שהוא אל שדי ועל ידך
יודע שמי ה' הנכבד בעולם כאשר אמר לכן אמור לבני ישראל אני יי'. והנה שלחתיך להודיע זה השם:

רמב"ן שמות פרק ו פסוק ב-ה

וידבר אלהים אל משה. לשון רש"י דבר אתו משפט על שהקשה לומר ולדבר למה הרעותה לעם הזה (לעיל ה' כ"ב). **ויאמר אליו אני ה'**, נאמן לשלם שכר למתהלכים לפני בתמים. ובלשון הזה מצינו שהוא נדרש בכמה מקומות וכו'. **וארא אל אברהם וגו' באל שדי,** הבטחתיו הרבה הבטחות, ובכלן אמרתי להם אני אל שדי. **ושמי ה' לא נודעתי להם,** לא הודעתי אין כתיב כאן אלא לא נודעתי להם, שלא נודעתי להם במדה אמיתית שלי שעליה נקרא שמי ה', נאמן לאמת הדברים, שהרי הבטחתים ולא קיימתים. כל אלו דברי הרב. וירצה לפרש שעדיין לא נודע קיום ההבטחה. ואף על פי שעדיין לא הגיע הזמן, מכל מקום לא נודע להם בקיום הבטחתו. ועם כל זה לא תקן הלשון, שהיה ראוי לומר לא הודעתי, או שיאמר ושמי ה' לא נודע להם. ואולי לדעתו יאמר ושמי ה' ולא נודעתי להם, כלומר שלא נודעתי להם בו:

והחכם רבי אברהם פירש כי ב"ת **באל שדי** מושכת, ושיעורו **וארא אל אברהם וגו' באל שדי** ובשמי ה' **לא נודעתי להם.** וענין הכתוב, כי נראה לאבות בשם הזה שהוא מנצח מערכות שמים ולעשות עמם נסים גדולים שלא נתבטל מהם מנהג העולם, ברעב פדה אותם ממות ובמלחמה מידי חרב, ולתת להם עושר וכבוד וכל טובה, והם ככל היעודים שבתורה בברכות ובקללות, כי לא תבא על אדם טובה בשכר מצוה או רעה בעונש עבירה רק במעשה הנס, ואם יונח האדם לטבעו או למזלו לא יוסיפו בו מעשיו דבר ולא יגרעו ממנו. אבל שכר כל התורה וענשה בעולם הזה הכל נסים והם נסתרים, יחשב בהם לרואים שהוא מנהגו של עולם, והם באדם עונש ושכר באמת. ומפני זה תאריך התורה ביעודים שבעולם הזה, ולא תבאר יעודי הנפש בעולם הנשמות, כי אלה מופתים שנגד התולדה, וקיום הנפש ודבקה באלהים הוא דבר ראוי בתולדתה שהיא תשוב אל האלהים אשר נתנה. ועוד אפרש זה (ויקרא כו יא ד"ה ונתתי) אם גומר ה' עלי:

והנה אמר האלהים למשה נראיתי לאבות בכח ידי אשר אני שודד בו המזלות ועוזר לבחירי, אבל בשמי של י"ד ה"א אשר בו נהיה כל הווה לא נודעתי להם לברוא להם חדשות בשנוי התולדות, ולכן אמור לבני ישראל אני ה', ותודיע להם פעם אחרת השם הגדול כי בו אני עושה עמהם להפליא, וידעו כי אני ה' עושה כל. וצדקו כל דברי ר"א בענין הזה, אלא שהוא כמתנבא ואינו יודע. והנה גם לדבריו היה ראוי שיאמר הכתוב ואודע אל אברהם וגו' באל שדי ובשמי ה' לא נודעתי להם, או שיאמר ובשמי ה' לא נראיתי להם. אבל הוא יתקן בזה, כי מפני היות נבואת האבות במראות הלילה אמר בהם **וארא,** ובעבור היות של משה פנים אל פנים אמר **לא נודעתי להם,** כאשר נודעתי לך:

ועל דרך האמת בא הכתוב כפשוטו ומשמעו, יאמר אני ה' נראיתי להם באספקלריא של אל שדי, כטעם במראה אליו אתודע (במדבר יב ו), ואותי אני ה' **לא נודעתי להם,** שלא סתכלו באספקלריא המאירה שידעו אותי, כטעם אשר ידעו ה' פנים אל פנים (דברים לד י), כי האבות ידעו ה' המיוחד אבל לא נודע להם בנבואה, ולכן כשידבר אברהם עם השם יזכיר השם המיוחד עם אלף דלת, או אלף דלת לבדו. והנה הענין, שהאבות היה גלוי השכינה להם והדבור עמהם במדת הדין רפה ונהג עמהם בה, ועם משה יתנהג ויודע במדת הרחמים שהוא בשמו הגדול, כטעם מוליך לימין משה זרוע תפארתו (ישעיה סג יב), וכתוב (שם שם יד) כן נהגת עמך לעשות לך שם תפארת. ולכן לא יזכיר משה מעתה שם אל שדי, כי התורה בשמו הגדול נתנה, שנאמר (להלן כ ב) אנכי ה' אלהיך, והוא שנאמר (דברים ד לו) מן השמים השמיעך את קולו ליסרך ועל הארץ הראך את אשו הגדולה. וכבר רמזתי פירוש "השמים". והקב"ה יגלה עינינו ויראינו נפלאות מתורתו. וטעם **וגם הקימותי את בריתי אתם, וגם אני שמעתי,** כלומר נראיתי להם באל שדי וגם הקימותי להם הברית ההוא לפני, **וגם בשמי הגדול שמעתי עתה אני נאקת בני ישראל ואזכור את בריתי** אשר הקימותי להם עמדי, והמשכיל יבין:

ומה שדרשו רבותינו בענין הזה (שמו"ר ו ד) חבל על דאבדין ולא משתכחין, הרבה פעמים נגליתי על אברהם יצחק ויעקב באל שדי, ולא הודעתי להם ששמי ה' כשם שאמרתי לך, ולא הרהרו אחר מדותי וכו', ועוד שלא שאלוני מה שמי כשם ששאלת אתה, ואתה תחלת שליחותי אמרת לי מה שמך, ולבסוף אמרת ומאז באתי אל פרעה וגו' (לעיל ה כג), ועל זה נאמר וגם הקימותי את בריתי אתם וגו':

גם המדרש הזה ענינו מתישב אחר המקרא, כי הוקשה להם ז"ל, למה יזכיר נבואת האבות לפחות מעלתם בנבואה ולאמר שלא נראה אליהם רק **באל שדי,** מה צורך היה לו זה, היה ראוי לומר **אני ה'**, ולכן אמור לבני ישראל אני ה' והוצאתי אתכם וידעתם כי אני ה' המוציא. ולכן ידרשו כי היה הדבר תוכחה למשה לאמר לו הנה האבות שלא הגיעה להם מעלתם בנבואה אליך ולא ראו רק **באל שדי,** הם האמינו בי, **וגם הקימותי את בריתי אתם** ושמעתי נאקת בנייהם בעבורם, אף כי אתה שידעתני בשם הגדול והבטחתך בו, שיש לך לבטוח ברחמים ולהבטיח ישראל בשמי שאעשה עמהם אותות ומופתים. וגם זה נכון והגון: